Floravaktarna i Skåne Rapporterar

Hålnunneört i Skåne

Kjell-Arne Olsson & Charlotte Wigermo

Inte så konstigt att hon är så tjusig och ser så strålande ut några få veckor på våren. För så snart lundens grönska tätnar och mörknar tynar hon bort och försvinner. Resten av året får hon bida sin tid som en ihålig, knölformad jordstam djupt i den svarta, fuktiga mullen. En knöl som blir större och lite ihåligare för varje år som går. Kvar bland de torra fjorårslöven ligger svarta, glänsande frön som väntar på att bli funna av myror och burna och borttappade i gläntor eller på störd mark i skogen där det finns möjlighet för fröet att gro och växa upp till en ny planta. Detta händer nog inte så ofta. En studie på Själland (Olesen 1994) visade att individerna i skilda bestånd oftast är likåldriga och att föryngring med frö inte sker regelbundet. Etablering med frön sker sannolikt under några få år i samband med störningar i skogsmiljön och innan skogen slutit sig, vitsippekloner brett ut sig eller förna ansamlats. Hålnunneört har emellertid även förmåga till vegetativ förökning genom ”sidoknölar”.

Ja, hålnunneört är en både vacker och märklig ört. Den är unik i växtvärlden genom att den bildar en ihålig knölformad jordstam där ett nytt årligt lager bildas på ytan medan de centrala delarna i knölen kontinuerligt dör bort. På detta sätt växer knölen under plantans hela livslängd, likt en expanderande sfär. Hålet i jordstammen börjar bildas när plantan är ca 4 år gammal. Efter 7–8-års åldern blir knölen alltmer konisk och spricker även upp med ett hål vid basen. Genom jordstammens form och volym är det möjligt att åldersbestämma

Bild 1. Än får hålnunneörten vänta innan den kan spira och tampas med ramslöken om livsutrymmet på Norra Lingenäst strax norr om Kristianstad. Foto K.-A. Olsson.

Bild 2, 3 & 4. Vit och röd färgform samt ett hav av blommande hålnunneört. Foton: Åke Svensson.

ensilda plantor. Hålnunneörtens unika tillväxt är troligen ett sätt att spara energi och uppskjuta åldrandet och den ofrånkomliga döden. I den danska studien uppskattades den äldsta individen vara 16 år gammal.

Hålnunneört är kalkgynnad och växer framförallt på frisk, mullrik mark i halvöppna ängslövskogar. I sådan miljö kan nunneörten bilda stora bestånd. Ibland kan man även finna den på banvallar och vägkanter i lövskog samt i lövsnår och dungar på naturbetesmarker. Flera lokaler utgörs av parker där den utan tvekan i de flesta fall är förvildad.

Då hålnunneört lagrar näring i jordstammen kan den snabbt komma igång med tillväxt och blomning tidigt under våren innan lövverket slagit ut, ofta redan i april. Blommorna kan vara antingen röda eller gräddvita. Hos oss är det troligen humledrottningar som pollinerar hålnunneört. Den röda formen är dominerande och ibland allenarådande. Det är bara på en lokal i Österslöv norr om Kristianstad som jag sett att den vita färgformen haft övertaget. Vid inventeringstillfället i april 2012 såg jag bara ett fåtal röda individ mot närmare 2 000 vita. Fröna mognar i månadsskiftet maj/juni. Hålnunnerört är en spröd ört utan mycket stödvävnad. Mest är det vätskespänningen som håller den uppe. Så redan i slutet av juni har den vissnat och försvunnit helt.

Hålnunneört har en sammanhängande utbredning i de centrala och sydöstra delarna av Europa men växer även på spridda lokaler i de norra delarna av Iberiska halvön och i de norra delarna av Mellersta östern. I Norden finns den bara i Danmark och i södra Sverige. I vårt land är hålnunneört vanligast i Skåne, medan den växer sällsynt i Blekinge, Småland, Västergötland och på Öland. Man kan dessutom hitta den som förvildad norrut till Mälarlandskapen. I Skåne växer hålnunneört i de kalkrika delarna av landskapet, men saknas i stort sett helt i de rena slättområdena.

Hålnunneört har blivit allt sällsyntare. Den statistiska undersökning som gjordes i mitten av 1990-talet (Tyler & Olsson, 1997) visar att arten förlorat uppemot 75 % av sina lokaler i ett

Bild 5. Genomskuren knöl av hålnunneörrt.
© Annette Höggemeier, Botanischer Garten, Ruhr-Universität, Bochum.

50-års perspektiv. Dessvärre tycks den negativa trenden fortsätta. 2012–2013 återbesökte floraväktarna i Skåne de lokaler där nunneörten setts under inventeringen för Skånes flora 1989–2005. Av de 169 lokaler som besöktes kunde den inte återfinnas på 40. Dock är det en tröst att den på åtminstone drygt 40 platser förekommer rikligt med mer än 1 000 blommande individ under inventeringsåren 2012–2013. Bland de rika lokalerna kan t. ex. Rönneådalen norr om Billinge, Tjutebäcksravinen vid Bälteberga, Bjära söder om Linderöd, Kullagården på Kullaberg, Hästhagen öster om Svaneholm, Dalby söderskog och Fågelsångsdalen i Södra Sandby nämnas. Fågelsångsdalen är speciell då det är härifrån som hålnunneört först publicerades 1744. Årtalet antyder att det är lundabotanisten Johan Leche som ligger bakom uppgiften.

En lokal besöktes aldrig, nämligen ön Lybeck i Krageholmssjön. På Lybeck är det nämligen betradnadsförbud och därför svår att komma till. När jag 1997 hade förmånen att besöka

Karta 1. Hålnunneört i Skåne 2012–2013.
- inte återfunnen 2012–2013.
- inte besökt 2012–2013.
- 1–9 ex. 2012–2013.
- 10–99 ex. 2012–2013.
- >100 ex. 2012–2013.

Tabell 1. Hålnunneört i Skåne 2012–2013.

Antal individ	Antal lokaler
Inte återfunnen	40
1–99	35
100–999	51
>1 000	43
Summa	**169**

ön tillsammans med några botanikvänner, dominerade hålnunneört undervegetationen tillsammans med arter som månviol *Lunaria rediviva* och strutbräken *Matteuccia struthiopteris*. Även om Lybeck förändrats drastiskt genom almsjukan, förmodar jag att hålnunneört finns kvar här än idag. Den starka tillbakagången har gjort att hålnunneört numera äv rödlistad som Nära hotad (NT).

Orsaken till att hålnunneört försvunnit från så många lokaler är inte helt lätt att förstå, då lövskogsmiljöerna där den växer eller vuxit oftast förefaller intakta. På en lokal där jag noterade rikligt med hålnunneört för drygt 10 år sedan kunde jag 2013 bara finna ett enda exemplar. Markägaren kunde även bekräfta denna tillbakagång. Det samma gäller blåsippa som nu bara finns i enstakt spridda individ. Tidigare lyste lövskogskullen blå av de sippor som gett platsen namnet Blåsippsbacken av ortsborna. På en del lokaler förefaller hålnunneört trängd av allt tätare mattor av vitsippor och ramslök. Kanske är en orsak till tillbakagången en allt tätare undervegetation som försvårar föryngringen. Hålnunneört saknar fröreserv och har uppenbara svårigheter att sprida sig. Kan en förändring av myrfaunan vara en bidragande orsak till tillbakagången? I den skog där den danska undersökningen genomfördes, sågs några myror över huvud taget inte till. Blåsippa är också en myrspridd art som försvunnit eller minskat på många lokaler i Skåne.

Då orsakerna till att hålnunneört går tillbaka så kraftigt är svåra att förstå, är det också svårt att veta hur man kan gynna den. Här skulle det behövas mer kunskap. Hålnunneörtens kräftgång är särskilt tragisk ur ett skånskt perspektiv. För prästkrage må förlåta, men nog hade den vackra växten med det gamla namnet ”skånsk nunneört” passat utmärkt som vår landskapsblomma.

Litteratur

Olesen, J. M. 1994. A fatal growth pattern and ways suspected of postponing death: corm dynamics in the perennial herb Corydalis cava. *Botanical Journal of the Linnean Society 115*: 95–113.

Olsson, K.-A. 2012. Hålnunneört. *ArtDatabankens Artfaktablad*. www.artfakta.se/artfaktablad

Tyler, T. m.fl. 2007. *Skånes flora. Arterna och deras utbredning*. Lund.

Tyler, T. & Olsson, K.-A. 1997. Förändringar i Skånes flora under perioden 1938–1996 – statistisk analys av resultat från två inventeringar. *Svensk Bot. Tidskr. 91*: 143–186.

Weimarck, H. & Weimarck, G. 1985. *Atlas över Skånes flora*. Lund.